

K R O N I K A

Lietuvos istorikės profesorės Aldonos Gaigalaitės (1927–2015) netekus

Lapkričio 22 d. sekmadienio rytą man paskambinęs doc. Liubomiras Žeimantas pranešė, kad naktį mirė jo žmona Aldona Gaigalaitė, ir paprašė tą liūdną žinią perduoti jos buvusiems bendradarbiams, studentams ir kitiems artimiau pažinusiems profesorę. Negalėčiau pasakyti, kad tai būtų buvusi labai netikėta žinia, nes savo dėstytoją ir bendradarbę pastaruoju dešimtmečiu dažnai aplankydavau, dar dažniau pasikalbėdavome telefonu, ir kas kart, ypač paskutiniaisiais metais, jčiau jos jėgų silpnėjimą, kuri kartas nuo karto palydėdavo ligos smūgiai, priverčiantys ją lankytis ligoninėse, iškęsti ne vieną operaciją. Šiek tiek sustiprėjusi ir pagyvėjusi profesorė žerdavo savo prisiminimus, visą laiką domėjosi kolegų istorikų darbais. Iki pat paskutinių savo gyvenimo dienų išlaikė šviesų protą, puikią atmintį. Pokalbių metu ne kartą šaltai, be emocijų, užsimindavo, kad jau laikas „anapilin“, kad „nenori būti kitiems našta“. Bandymus tam paprieštarauti, apeliuojant į jos tėvo ilgaamžiškumą (jis sulaukė 100 metų), atremdavo argumentu – „savo atgyvenau“. Matyt, nuolat puolama ligų, su tuo jau buvo susitaikiusi. Galbūt toks blavus požiūris į save, į savo gyvenimo baigtį glūdėjo ir jos neeilinėje asmenybėje, tvirtame charakteryje ir drąsoje, kuria ji visuomet pasižymėjo, žengdama nelengvu, dažnai vingiuotu gyvenimo keliu.

A. Gaigalaitė gimė 1927 m. birželio 15 d. šiaurės Lietuvoje – Gaižūnų kaime, Linkuvos valsčiuje, Joniškio apskrityje – ūkininko šeimoje. Tėvas Juozas, dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą išvykęs į JAV užsidirbti pinigų, grįžo iš užjūrio, nusipirko žemės ir ūkininkavo. Šeimoje gimė trys vaikai: be Aldonos dar sesuo Nijolė (garsi skulptorė) ir brolis Algirdas (geologijos profesorius). Aldona, baigusi Rimkūnų pradžios mokyklos šešis skyrius, 1939 m. įstojo

į Linkuvos gimnaziją, kurią baigė 1946 metais [1]. Tais pačiais metais įstojo į Vilniaus pedagoginį institutą studijuoti istorijos ir ruoštis tapti mokytoja. Viename iš mūsų pokalbių ji sakė, kad dar mokyklos suole labai domėjosi humanitariniais dalykais ir ypač istorija, turėjo puikius mokytojus, kurie savo pavyzdžiu ją stumtelėjo rinktis pedagogo profesiją. Vėliau, 2000 m., turėdama daugiau laisvo laiko ir norėdama geru žodžiu prisiminti savo mokyklos pedagogus, paskelbė knygą *Mūsų karo metų mokytojai*. Profesorė norėjo parodyti, kokie buvo anų laikų mokytojai – puikūs profesionalai, patriotai, nors ir labai sunkiomis okupacijos sąlygomis buvo atsidavę savo darbui.

Istorijos studijas baigė 1950 m. labai gerai ir gerais pažymiais. Už gerą mokslą ji buvo atleista nuo mokesčio už studijas, visuomet gaudavo stipendiją. Buvo savo kurso seniūnė. Istorijos fakulteto dekanas J. Laužikas pasirašytoje A. Gaigalaitės charakteristikoje sakoma, kad ji „visuose kursuose yra pirmoji: egzaminus daugiausia laiko tik labai gerai. Ji yra labai stropi, pareiginga, drausminga ir rūpestinga. <...> niekuomet nėra galutinai savo darbu patenkinta, vis dar nori geriau ir tiksliau išsiaiškinti bei atlikti, taip pat ji turi logišką, nuoseklią, nors ne per daug žodingą iškalbą. Savo dėstymo stiliumi geriau tinka vyresnėms klasėms negu žemesnėms“ [2]. Tai, matyt, ir lėmė, kad baigusią institutą ją Absolventų paskirstymo komisija nukreipė dirbti dėstytoja į Mokytojų institutą Šiauliuose. Tiesa, komisijos nario, VVPI Kadro skyriaus viršininko Alberto Galinio teigimu, norėta ją išsiųsti į aspirantūrą Maskvoje, bet „pamaisė socialinė kilmė“. Ir pridūrė: „nuoširdžiai pasidarbuok metus kitus, gauk gerą charakteristiką ir tuomet pasiūsimė į aspirantūrą“ [11, 10–11]. Tokių skaudžių moralinių smūgių ateityje ji patirs ir daugiau. Kažkam, matyt, užkliuvo iki 1941 m. jos tėvo turėtos žemės dydis – 34,16 ha(?). Kitą gal tokie žodžiai būtų palaužę, bet ne A. Gaigalaitė, kuri visuomet pasižymėjo savo išskirtiniu tvirtumu, sakyčiau, lietuviško kaimo suformuotu praktišku mąstymu. Daug nesvarstydama nuvyko į Šiaulius ir kibo į darbą – dėstė istoriją būsimiems pradinėjų klasių mokytojams. Neatsitiktinai VVPI direktoriaus J. Šalkausko pasirašytoje jos charakteristikoje randame tokius žodžius: „Mokytojos darbai pakankamai pasiruošusi. Padirbėjusi mokytoja, galės būti neblogo mokyklinė administratorė, arba švietimo įstaigų vadovė, nes bendrai yra drąsi, energinga ir sumani“ [2, l. 22]. Tos trys paskutinės charakteristikos, galima sakyti, buvo profesorės viso gyvenimo vizitinė kortelė. Po metų į Vilnių sugrįžusi A. Gaigalaitė pradėjo dirbti Lietuvos TSR Istorijos institute. 1951 m. įstojo į aspirantūrą LTSR Mokslų akademijoje, o 1955 m. apgynė disertaciją, dirbo jaunesniąja, vėliau vyresniąja mokslo darbuotoja. 1960–1969 m. vadovavo Istorijos instituto Lietuvos istorijos po Spalio revoliucijos sektoriui. Dirbo ir su jaunaisiais mokslininkais, buvo septynių aspirantų (B. Sudeikos, N. Kuncytės, L. Truskos, A. Blažienės, Č. Mančinsko, K. Rukšėno, A. Eidinto) disertacijų vadovė. Savo darbą Istorijos institute A. Gaigalaitė plačiai, atvirai ir nuoširdžiai aprašo savo atsiminimų knygoje *I save ir istoriją pažvelgus* [11]. Atsižvelgdama į to laikmečio sąlygas ir galimybes, knygoje pakankamai objektyviai bei kritiškai vertina Lietuvos istorikų padėtį, jų tyrinėjimus, santykius su vadovybe ir kolegomis iš kitų sąjunginių respublikų, savo kaip mokslininkės kelią. Tais laikais galimybės pačiam pasirinkti tyrimo temą buvo menkos. Jauniems pradedantiems mokslininkams instituto vadovybė pasiūlydavo planines disertacijų temas, kurių atsisakyti praktiškai nebuvo galima. Daugelis su tuo taikstėsi vildamiesi, kad apgynę disertaciją galės laisviau apsispręsti, ką tyrinės toliau. Tokių atvejų buvo ne vienas. Panašiai atsitiko ir A. Gaigalaitėi. LTSR Istorijos instituto direktoriaus akademikas Juozas Žiugžda pasiūlė jai temą apie darbininkų judėjimą Lietuvoje pasaulinės ekonomikos krizės metais. Apgynusi disertaciją ir jos pagrindu išleidusi knygą, jaunoji mokslininkė paniro į Lietuvos Respublikos užsienio politikos problematiką, kuri tapo būsimos profesorės viso gyvenimo svarbiausių tyrimų tema. Tiesa, dirbdama Istorijos institute

kartu su kolegomis darbavosi prie tuo metu fundamentalaus darbo – *Lietuvos TSR istorijos šaltinių* 3 ir 4 tomų sudarymo. Ji buvo ne tik redakcinės kolegijos narė, bet ir viena iš sudarytojų. Šiame rinkinyje galima rasti ir šių dienų tyrinėjimams daug svarbių dokumentų. Pavyzdžiui, tarybiniu laikotarpiu apie 1918 m. vasario 16 d. aktą ne tik buvo nekalbama, bet ir bandoma jį paneigti. O šaltinių trečiame tome mes randame visą akto tekstą, tiesa, su atitinkamu komentaru [16, 94–95]. Ir tai suprantama. Tenka tik stebėtis, kad šis svarbus mūsų tautai dokumentas buvo paskelbtas rinkinyje. Matyt, ir ne be A. Gaigalaitės pastangų.

Jos mokslinių darbų багаžas iki 1990 m. apima apie 270 publikacijų [11, 245–285], vėliau dar susidaro keli šimtai pozicijų. Tiesa, kai kurių straipsnių tarybiniu laikotarpiu įvardijimas, vartojamos sąvokos dabar glumintų skaitytojus. Būtina pasakyti, kad tuo laikotarpiu, esant griežtai cenzūrai ir idėjiniams recenzentams, istorijos mokslininkai, norėdami publikuoti savo tyrimus, turėdavo daryti tam tikrus kompromisus – „papuodinti“ straipsnio pavadinimą ir tekstą marksizmo-leninizmo metodologijai būdingomis sąvokomis, „sustiprinti“ darbą griežtesne „klasių kovos“ kritika. Ne kartą A. Gaigalaitė mums buvo sakiusi, kad, vertinant tuometinius istorikų darbus, pirmiausia reikia žiūrėti, kaip atskleidžiamas tiriamas objektas, kaip aprašomas pats procesas, kokia ir iš kur paimta faktinė medžiaga. O tie vadinamieji „perlenkimai“ dažniausia būdavo skiriami to meto cenzoriams. Tiesa, ne visuomet pavykdavo įtikinti ir idėjinius recenzentus. Štai puikiausias pavyzdys. 1970 m. buvo išleista jos nauja nemažos apimties knyga *Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940* [8], kurios pagrindu A. Gaigalaitė nusprenđė ginti daktarinę disertaciją (ji atitinka habilitacinę disertaciją). Profesionalių istorikų recenzijos daugiau ar mažiau buvo palankios, bet didžiausią nepasitenkinimą parodė ir labai neigiamą atsiliepimą parašė instituto partinis darbuotojas, senas revoliucionierius Balys Baranauskas, knygą apkaltinęs antimarksizmu, nemoksliškimu. Būti papildomu oponentu tvirtinant disertaciją Universiteto specialioje taryboje buvo paprašytas profesorius Bronius Dundulis. Tačiau jis atsisakė atvirai pabrėždamas: „Miela Gaigalaite, nemaišykite manęs į savo reikalą. Tave juk kaltina ne iš marksizmo pozicijų parašyta knyga. Mudu su žmona ir taip vos laikomės“ [11, 76]. Tuo metu istorikams Dunduliams buvo nelengvas metas, ir jie nebuvo garantuoti dėl savo ateities. O B. Baranauskas pasistengė, kad disertacija nebūtų patvirtinta taryboje. A. Gaigalaitė, nesutikusi pakeisti ginamos disertacijos tam tikrų teksto vietų ir vertinimų pagal jo pageidavimus, liko, kaip sakoma, „prie suskilusios geldos“, bet savo įsitikinimų neatsisakė. Tokia nesėkmė ir jos drąsus poelgis Lietuvos istorikų pasaulyje buvo bene vienintelis. Šis susidorojimas turėjo ir kitą pusę – išaugo istorikų pagarba A. Gaigalaitei, jos autoritetas pastebimai sustiprėjo ne tik tarp Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto bendradarbių, bet ir studentų. Tikriausiai todėl nepalūžo, nenuleido rankų ir toliau rašė, publikavo. Domėjosi Lietuvos Respublikos ūkio, kultūros, partijų istorija, parašė ne vieną straipsnį apie miškų ūkį, valstiečių naujakurių padėtį, lietuvių nacionalinį judėjimą. Kai buvo leidžiama *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, būtent A. Gaigalaitė parašė straipsnius apie A. Smetoną, A. Stulginskį, A. Voldemarą, J. Tūbelį, skirtus priminti juos platesnei Lietuvos visuomenei. Tačiau daugiausia jos, kaip mokslininkės, dėmesio buvo nukreipta į naują temą – Lietuvos ir Didžiosios Britanijos ekonominį bendradarbiavimą prieškarui. Pasiremdama gausiais archyviniais šaltiniais ir publikuota statistine medžiaga, A. Gaigalaitė 1986 m. parašė monografiją *Anglijos kapitalas ir Lietuva 1919–1940*. Autorė labai aiškiai ir nedviprasmiškai kėlė sau tikslą „atskleisti priežastis ir aplinkybes, kuriomis vyko Lietuvos ir Anglijos ekonominis, kartu ir politinis bendradarbiavimas“ [9, 4]. Ši knyga padėjo pagrindus būsimiems istorikams gilinantįs į Lietuvos ir užsienio šalių ekonominius ryšius, joje atskleidžiamos sudėtingos mažos valstybės pastangos apginti savo interesus nuo didžiųjų diktato, Lietuvos ūkio priklausomybė nuo

užsienio rinkų ir pan. Tiesa, ir šios knygos leidyba gana sunkiai skynėsi kelią: ją bandė pristabdyti Vilniaus universiteto profesorius Robertas Žiugžda, kuris pavydėjo savo kolegoms darbų ir buvo įsitikinęs, kaip pasakoją istorikė habil. dr. Regina Žepkaitė, kad Lietuvos Respublikos užsienio politikos istorija yra tik jo tyrimų laukas.

Lietuvos nepriklausomybės išvakarėse A. Gaigalaitės mokslinė veikla subujojo: ji parašė puikius straipsnius apie Vasario 16 d. akto atsiradimą, Lietuvos Tarybos veiklą 1918 metais. Ideologiniams varžtams nebespaudžiant jau buvo galima laisvai ir objektyviai interpretuoti tai, ką buvo sukaupusi per dešimtmečius ir ką iš tikrųjų žinojo ir jautė. Mokslininkė, subūrusi jaunų istorikų, buvusių savo studentų, būrelį, pasiūlė parengti monografiją, skirtą Lietuvos užsienio reikalų ministrų veiklai aprašyti ir įvertinti. Per juos, kaip ji aiškino, buvo galima atskleisti ne tik Lietuvos užsienio politiką 1918–1940 m., bet ir parodyti, kad Lietuvos diplomatai buvo ne blogesni nei kitų valstybių. A. Gaigalaitės įsitikinimu, tai buvo neeilinės asmenybės, kurioms teko laviruoti sudėtingoje besikeičiančioje geopolitinėje situacijoje. 1999 m. atspausdinta kolektyvinė monografija [18] sulaukė pripažinimo. Tais pačiais metais profesorė publikavo dar vieną savo monografiją apie Lietuvos delegacijos veiklą Taikos konferencijoje Paryžiuje 1919 metais. Pažymint Taikos konferencijos 80-metį, ji norėjo parodyti Konferencijos reikšmę įtvirtinant Lietuvos valstybingumą, atskleisti didžiųjų valstybių politinius vingius, nenuoseklumus ir prieštaravimus, su kuriais teko susidurti jauniems Lietuvos politikams, ginantiems savo tautos siekius [10]. Knyga, kaip ir visi kiti A. Gaigalaitės darbai, gausiai paremta archyviniais dokumentais, kurie istorikei visuomet buvo svarbiausi nušviečiant praeities problemas.

Viešindama savo surinktą gausią archyvinę medžiagą ir plėtodama jau parašytus straipsnius, profesorė su žurnaliste J. Žeimantiene parengė nemažos apimties darbą apie buvusį Lietuvos užsienio reikalų ministrą ir žurnalistą Juozą Purickį-Vygandą. Džiugu tai, kad minėtos monografijos buvo išleistos tūkstantiniais tiražais ir galėjo pasiekti ne tik rajonų, bet ir mokyklų bibliotekas, supažindinti visuomenę su naujaisiais mūsų netolimos praeities faktais.

Profesorės universalumą iliustruoja jos stambi mokslinė monografija, kurioje tiriama Lietuvos atstovų veikla Rusijos Dūmoje 1906–1917 metais. Sukauptas didžiulis kiekis medžiagos leido autorei naujai ir išsamiai aptarti mažai žinomą temą – visų keturių Dūmų lietuviškų gubernijų atstovų indėlį supažindinant imperijos vadovybę, partijų politikus, visuomenės veikėjus su lietuvių tautos gyvenimo sunkumais ir reikalavimais caro valdžiai. Tai buvo nedidelė, bet svarbi niša, padedanti telkti lietuvių visuomenę krašto viduje. Be jokios abejonės, atsirado tam tikra galimybė įstatymais palengvinti savo tautos ir visos Rusijos imperijos tautų gyvenimą. Per lietuviškų gubernijų atstovus apie lietuvių tautos reikalavimus turėjo galimybę sužinoti užsienio valstybių diplomatai bei visuomenės. A. Gaigalaitė argumentuotai, įdomiai atskleidžia, kaip Lietuvos parlamentarams sekėsi pasinaudoti Rusijos Dūmos tribūna ginantis nuo rusifikacijos, provoslavybės ir patvaldystės stiprinimo krašte [12]. Monografija iškilmingai, pagerbiant ir autorę, buvo pristatyta Lietuvos Seime.

Būtina pažymėti, kad profesorė puikiai suprato publikuotų šaltinių reikšmę visuomenei ir niekuomet tos veiklos nesisalino, būdavo net ir iniciatorė. Štai kartu su istoriku A. Katiliumi ji spaudai parengė XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios Lietuvos problemų tyrinėjimui svarbų šaltinį – vyskupo Pranciškaus Karevičiaus atsiminimus [14]. Vėliau, jėgoms silpstant, profesorė atsisakė fundamentinių ir stambesnių tyrimų, apsiribodama vienu kitu moksliniu straipsniu, dėmesį sutelkdama į atsiminimų ir ypač recenzijų rašymą. Mes, jaunesni istorikai, visuomet žavėjomės ir mokėmės iš jos sugebėjimo giliai, lakoniškai, iš esmės pažvelgti į recenzuojamą darbą, sukurti pakankamai originalų tekstą su korektiškai kritiška analize. Matyt,

tam įtakos turėjo jau minėtas vulgarus ir stipriai perlenktas jos puolimas daktarinės disertacijos gynimo metu. Kaip mokslininkė, patyrusi tokias skausmingas akimirkas, ji puikiai žinojo, kaip gali jaustis žmogus, išgirdęs nenutrūkstamą ir ne visuomet teisingą kritiką.

Be jau minėtų atsiminimų apie mokytojus, profesorė parašė knygą apie savo tėvą, daug rašė mokslo populiariamųjų straipsnių spaudai, ypač mėgo spausdintis leidinyje *Žiemgala* apie jos mylimą gimtinę. Visuomet išliko savo krašto patriotė, nemažai laiko ir dėmesio skirdama šio krašto istorijai ir žmonėms. Visiškai teisi jos buvusi studentė, o dabar docentė Vida Kniūraitė, sakydama, kad „už išdėstytų faktų slėpėsi didžiulės gąbios mokslininkės pastangos, gebėjimas kūrybiškai dirbti, gilus įsitikinimas, kad Lietuvos valstybės istorija turi būti nagrinėjama, suprantamai pateikiama plačiajai visuomenei“ [15, 8].

Susiklosčius gana palankioms aplinkybėms, A. Gaigalaitė 1969 m. gegužės 26 d. perėjo dirbti į savo Alma Mater – Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto Istorijos fakultetą, konkurso būdu užimdama TSRS istorijos katedros vedėjos, docentės pareigas [3, l. 2]. Tas pareigas ėjo iki 1974 metų. Nuo 1984 m. rudens vėl tapo TSRS katedros vedėja. 1988 m. įkūrus Lietuvos istorijos katedrą, A. Gaigalaitė tampa pirmąja jos vedėja, tuo lyg simboliškai parodant profesorės nuopelnus Lietuvos istorijos mokslui, fakultetui. 1982 m. jai buvo suteiktas profesorės mokslinis vardas. Tiesa, iš slapta balsavusių Mokslinės tarybos 35 narių tik vienas nepritarė profesorės vardo suteikimui [4, l. 108]. Tais laikais tai buvo retas įvykis, kad profesoriaus vardas būtų teikiamas mokslininkui, neturinčiam daktaro laipsnio. Vis dėlto tai buvo savotiška kompensacija A. Gaigalaitei už patirtą skriaudą ginant daktaro disertaciją. Šiuo atveju reikia pripažinti ir tuometinio rektoriaus J. Aničo pastangas rekomenduojant jai suteikti šį garbingą mokslinį vardą. Kiek prisimenu, šis įvykis buvo šventė ir Istorijos fakulteto darbuotojams, ir studentams. Visi nuoširdžiai palaikėme naują profesorę, kuri ir taip mums buvo profesorė.

A. Gaigalaitė studentams dėstė bendrąją Lietuvos (tuo metu įvardyta Lietuvos TSR) istoriją nuo seniausių laikų iki 1940 m., Lietuvos kultūros istorijos specialųjį kursą, vedė seminarus, sudarinėjo programas. Seminarai, mums, studentams, buvo be galo įdomūs, nes klausdami daug sužinodavome ir apie tai, kas oficialiai nebuvo platinama. Ir pačiai A. Gaigalaitei, taip mums atrodė, labiau tiko seminarai nei paskaitos. Profesorė mėgo pašmaikštauti. Pavyzdžiui, seminare pradėdama temą apie nacionalinį judėjimą Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, kreipiasi į studentą: „na, Jonaiti, atrodai kaip XIX a. pabaigos lietuvių inteligentėlis su apipešiota barzdele, tai ir pradėk dėstyti svarbiausias judėjimo priežastis“... Panašiai ir kituose seminaruose vis surasdavo būdų, kaip „išjudinti“ būsimus istorijos mokytojus. Jai tikrai netrūko drąsos nukrypti nuo patvirtintų kurso programų, prisiminti prieškarinio lietuvių istorikų darbus. Kitas pavyzdys: 1977 m., intensyviai visur svarstant naujos TSRS konstitucijos projektą, A. Gaigalaitė mus, trečio kurso studentus, vieno seminaro metu išsivedė į Vilniaus senamiestį, į tuometinę M. Gorkio gatvę (dabartinė Pilies gatvė). Privedusi prie vieno pastato pareiškė: „Studentai, atsiminkite, šiame pastate 1918 m. vasario 16 d. buvo pasirašytas Lietuvos nepriklausomybės aktas“. Mes tiesiog apstulbome ir išpūtė akis žiūrėjome tai į pastatą, tai į savo dėstytoją... Tuo labiau kad tuo metu buvo bandymų paneigti tokio akto autentiškumą... Todėl manęs labai ir nunistebino tai, kad, vartant A. Gaigalaitės asmens bylą ir joje surinktus asmens lapus, kuriuos turėjo užpildyti kiekvienas darbuotojas, grafoje *Kokius turite vyriausybinius apdovanojimus* pateikta gana skurdi informacija – paminėti keli garbės raštai. Nei ordinų ir medalių, nei garbės vardų, kuriais dažnai buvo apdovanojami to meto mokslininkai ir pedagogai. Matyt, jos maištingas charakteris ir drąsūs pasisakymai stabdė valdžios žmones nerizikuoti ir jos „netempti ant garbės pakylės“, nors visose profesorės charakteristikose akcentuojama, kad A. Gaigalaitė „žymi mokslininkė <...> turi didelį autoritetą studentų ir

dėstytojų tarpe“ (1982 04 27 VVPI rektorius, partinio komiteto sekretoriaus ir vietos komiteto pirmininko pasirašyta docentės A. Gaigalaitės charakteristika [4, l. 101 a]). Iš tiesų ji daug dirbo su studentais – kelerius metus vadovavo fakulteto Studentų mokslinei draugijai, ieškodama „deimančiukų“, būsimų istorijos mokslo ir mokymo žvaigždžių. Jeigu tik pajusdavo, kad iš to ar kito studento gali kažkas rimto išeiti, tuojau „priglausdavo po savo sparnu“, t. y. kryptingai bandydavo sudominti moksline veikla, pasiūlydama rašyti jai vadovaujant kursinius darbus; nukreipdavo rinkti medžiagos į archyvą ar pasiūsdavo rinkti atsiminimų iš dar gyvų netolimos praeities liudininkų. Ne vienas jos vadovaujamas studentas su savo darbais respublikos mastu laimėjo medalius, diplomus. Organizavo įdomias viktorinas, politmūšius, studentų konferencijas, susitikimus su garsiais istorijos mokslininkais ir valstybės bei visuomenės veikėjais. Jos dėka 1978 m. buvo gerai parengta VVPI komanda (tiesa, beveik vien iš istorikų studentų) respublikinei viktorinai „Vilniaus universitetui 400 metų“, kurioje dalyvavo visų tuo metu buvusių aukštųjų mokyklų studentų komandos [5, l. 83]. Mūsų komanda pasirodė puikiai. Tiesa, užėmė trečią vietą, nes pagal organizatorių planą pirmųjų dviejų vietų negalėjo užimti Vilniaus komandos. Antrą vietą būtinai reikėjo skirti vienai Kauno komandai.

A. Gaigalaitė aktyviai dalyvavo „Žinijos“ draugijos darbe, populiarino istoriją per radiją ir spaudą, vakarais skaitė paskaitas vadinamajame Marksizmo-leninizmo universitete. Aktyviai talkininkaudavo istorijos mokytojams ir mokiniams. Kartu su kitais autoriais parengė ir 1962 m. išleido vadovėlį *Lietuvos TSR istorija VII–VIII klasėms*, 1969 m. kartu su R. Žepkaite – vadovėlį *Lietuvos TSR istorija X–XI klasėms*, kurie vėliau buvo leisti keliolika kartų. Tos minimalios žinios iš Tėvynės istorijos buvo masalas daugeliui moksleivių, tarp jų ir man, daugiau skaityti, ieškoti papildomų žinių, klausinėti mokytojus. 1964 m. A. Gaigalaitė kartu su J. Jurginiu ir E. Griškūnaite parengė ir išleido (du leidimus) mokyklai *Lietuvos TSR istorijos chrestomatiją*, kuri buvo rimta parama mokytojams, plečiantiems mokinių žinias iš Lietuvos istorijos. Gerai prisimenu, kai 1990 m. prie manęs vienos pertraukos metu priėjo profesorė ir pasiūlė kartu mokyklai parengti Lietuvos istorijos chrestomatiją, kurios dokumentai apimtų 1861–1990 m., motyvuodama tuo, kad tas laikotarpis labai sudėtingas ir svarbus mūsų tautai – tuomet vyko kova dėl krašto laisvės ir atgimimo. Tarybinio laikotarpio, pasak profesorės, nebuvo galima objektyviai nušviesti daug svarbių temų, tokių kaip okupacijų laikotarpiai, kolektyvizacija, deportacijos, rezistencija. Paragino nieko nelaukiant imtis darbo – eiti į archyvą, rinkti jau laisviau prieinamą anksčiau buvusią užslaptintą dokumentaciją. Pasidalijome laikotarpius: profesorė paėmė temas iki 1940 m., o man pasiūlė nuo 1940 iki 1990 metų, t. y. labiausiai iki tol iškraipytą ir falsifikuotą laikotarpį. Man norėjosi ankstesnio laikotarpio, bet profesorės autoritetas ir jos pasiūlyta pagalba, tvarkant mano surinktą medžiagą, mane įveikė. Vėliau nesigailėjau dėl tokio pasirinkimo; nors darbas užsitęsė, bet buvo įdomus ir labai naujas dėl atradimų archyvuose fonduose. 1993 m. „Šviesos“ leidykla išleido chrestomatiją dideliu 10 000 tiražu [17]. Mokyklos gavo puikią papildomą ir vaizdžią medžiagą prie rengiamų naujų vadovėlių. Girdėjau, kad mokytojai ir istorijos studentai gana ilgai sėkmingai naudojo šia chrestomatija. O man asmeniškai buvo dar viena puiki praktika vadovaujant profesorei.

Jos mokslinę ir pedagoginę veiklą papildė ir šeimos rūpesčiai. Su vyru L. Žeimantu augino du sūnus: Gintarą ir Algirdą. Trijų kambarių bute Lazdynuose glaudėsi ir jos tėvas Juozas. Reikėjo būti ir rūpestinga mama, ir dėmesinga dukra, ir pareiginga žmona. Tekdavo nuolat užsukti į parduotuves, šeimynai pagaminti pietus ir vakarienę, apskalbti ir nudirbti kitus buitines darbus. Atrodė, jog profesorė visur spėdavo, negirdėdavome jokių jos nusiskundimų. Tačiau laikas darė savo, ir 1990 m. sausio 16 d. pati pasiprašė atleidžiama iš pareigų dėl išėjimo į pensiją [6, l. 197]. Tiesa, kaip Lietuvos istorijos katedros profesorė ketvirčiu etato dar dirbo

iki 1994 m. liepos 1 dienos. O jau tada, turėdama 39 metų mokslininko stažą, kaip dėstytoja visai pasitraukė iš savo gimtojo Alma Mater [7, l. 234]. Vis dėlto kol leido sveikata, ji buvo dažnas svečias mūsų fakultete, dalyvaudavo Vilniaus pedagoginio universiteto renginiuose, mokslinėse konferencijose. Visuomet buvo puiki pašnekovė ir gera patarėja; sekė Lietuvos istorijos mokslo raidą, savo auklėtinių veiklą, atidžiai skaitė jų publikuotus darbus. Nuoširdžiai džiaugdavosi mūsų pasiekimais, užjausdavo ir nesėkmių atvejus; nuolat skatino rašyti, nesustoti, ieškoti naujų temų, ir pati iki savo gyvenimo pabaigos nesustojo.

Paskutiniiais gyvenimo metais labai mažu tiražu (tik 30 egzempliorių) išleido pusiau grožinę, pusiau memuarinę knygelę simboliu pavadinimu *Nelauktos staigmenos*, į kurią sudėjo, kaip pati sakė, savo kartos „jausmus XX amžiaus įstatymų ir tradicijų sąlygomis“ [13]. Paskutinio pokalbio metu, drebančia ranka užrašydama man knygelę, paaiškino, kad joje fiksuojami buvę jos pažįstami ir artimi žmonės, bet pakeistais vardais ir pavardėmis. Ir gana griežtai paprašė knygutės neplatinti, neduoti jokiai bibliotekai. Perskaičius pro akis praėjo jos atmintyje užstrigusių pažįstamų žmonių gyvenimo epizodai, pakankamai jautriai aprašyti su tam tikrais humoro ir liūdesio momentais... *Nelauktos staigmenos!!!*

Buvęs prof. Aldonos Gaigalaitės studentas ir bendradarbis
prof. dr. Juozas Skirius

Šaltiniai ir literatūra

- [1] 1946 07 26 Linkuvos gimnazijos išduota Aldonos Gaigalaitės charakteristika. *LEU archyvas*, f. 1, ap. 5, b. 1317, l. 5.
- [2] Istorijos fakulteto stud. Aldonos Gaigalaitės charakteristika. *LEU archyvas*, f. 1, ap. 5, b. 1317, l. 20.
- [3] VVPI Konkursinės komisijos parengta A. Gaigalaitės charakteristika-rekomendacija. *LEU*, f. 2, ap. 4, b. 206, l. 2.
- [4] VVPI Mokslinės tarybos posėdžio, įvykusio 1982 m. birželio 17 d., protokolas Nr. 2. *LEU*, f. 2, b. 206, l. 108.
- [5] VVPI Istorijos-pedagogikos fakulteto doc. A. Gaigalaitės 1979 m. balandžio 6 d. ataskaita už mokomąjį-auklėjamąjį ir mokslo tiriamąjį darbą. *LEU*, f. 1, b. 206, l. 83.
- [6] 1990 01 16 A. Gaigalaitės pareiškimas. *LEU*, f. 2, ap. 4, b. 206, l. 197.
- [7] 1994 06 09 VPU rektoriaus įsakymas Nr. 475-Ps. *LEU*, f. 2, b. 206, l. 234.
- [8] GAIGALAITĖ, Aldona. *Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940*. Vilnius: Mintis, 1970. 312 p.
- [9] GAIGALAITĖ, Aldona. *Anglijos kapitalas ir Lietuva 1919–1940*. Vilnius: Mokslas, 1986, p. 4.
- [10] GAIGALAITĖ, Aldona. *Lietuva Paryžiuje 1919 metais*. Kaunas: Šviesa, 1999. 215 p.
- [11] GAIGALAITĖ, Aldona. *Į save ir istoriją pažvelgus*. Vilnius: Vaga, 2002, p. 10–11.
- [12] GAIGALAITĖ, Aldona. *Lietuvos atstovai Rusijos valstybės Dūmoje 1906–1917 metais*. Vilnius: VPU leidykla, 2006. 338 p.
- [13] GAIGALAITĖ ŽEIMANTIENĖ, Aldona. *Nelauktos staigmenos*. Vilnius: BMK leidykla, 2015. 118 p.
- [14] *Pranciškus Karevičius. Mano gyvenimo ir atsiminimų bruožai*. Parengė A. Gaigalaitė, A. Katilius. Vilnius: Katalikų akademija, 2006. 427 p.
- [15] KNIŪRAITĖ, Vida. In Memoriam prof. dr. Aldonai Gaigalaitei. *Šviesa*, 2015 lapkritis, Nr. 8, p. 8.
- [16] *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*. T. 3. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 94–95.
- [17] *Lietuvos istorijos chrestomatija (1861–1990. III. 11)*. Sudarė ir pratarinę parašė A. Gaigalaitė ir J. Skirius. Kaunas: Šviesa, 1993. 374 p.
- [18] *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas: Šviesa, 1999. 428 p.